

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOOFIE
CATEDRA DE ISTORIE MEDIEVALĂ ȘI ISTORIOGRAFIE

RELAȚIILE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN TRE MIJLOCUL SECOLELOR XV-XVI
(1438-1541)

-- TEZĂ DE DOCTORAT --
REZUMAT

Conducător științific:
Prof.univ.dr. **AVRAM ANDEA**

Doctorandă:
DANIELA-MONICA MITEA

CLUJ-NAPOCA
2011

CUPRINS

I. INTRODUCERE

1.1. OBIECTUL CERCETĂRII

1.2. ISTORIOGRAFIA RELAȚIILOR DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎNTRE MIJLOCUL SECOLELOR XV-XVI, PARADIGME ȘI TIPOLOGII ISTORIOGRAFICE

1.3. IZVOARELE DOCUMENTARE ILUSTRÂND TEMA; RELEVANȚA ȘI GRADUL EDITĂRII LOR

1.4. DIRECȚIILE METODOLOGICE URMATE ÎN ABORDAREA PROBLEMATICII ȘI NOILE PERSPECTIVE ADUSE DE PREZENTA CERCETARE

II. RELAȚIILE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE CA PARTE A RAPORTURILOR POLITICO-MILITARE ÎNTERSTATELE ÎN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI ÎNTRE MIJLOCUL SECOLELOR XV-XVI

2.1. ASPECTE ALE LEGĂTURILOR SUZERANO-VASALICE ÎN RELAȚIILE MOLDO-POLONE ÎNTRE ANII 1438-1499 (CU UNELE REFERIRI PÂNĂ ÎN ANUL 1541)

III. ACTA POLITICA

3.1. CADRUL GENERAL AL RELAȚIILOR POLITICE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎNTRE ANII 1438-1541

3.1.1. Relațiile politice ale Transilvaniei cu Țara Românească între anii 1438-1541

3.1.2. Relațiile politice ale Transilvaniei cu Moldova între anii 1457-1541

3.2. SUZERANITATE ȘI SUVERANITATE MEDIEVALĂ. STRUCTURALITATE ȘI FUNCȚIONALITATE ÎN STATUTUL ȘI EVOLUȚIA FEUDELOR TRANSILVĂNENE ALE DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI CEI AI MOLDOVEI

3.2.1. Suveranitatea și raporturile suzerano-vasalice

3.2.2. Feudele și semnificația lor în Evul Mediu târziu românesc. Regimul frontierelor Sudice, Sud-Estice și Estice ale voievodatului Transilvaniei și Regatului Ungariei în relațiile cu Țara Românească și cu Moldova

3.2.3. Amlașul și Făgărașul

3.2.4. Geoagiu de Jos sau Geoagiu de Sus?

3.2.5. Vințul de Jos și Vurpărul

3.2.6. Ciceul și Cetatea de Baltă

3.2.7. Bistrița și districtul Rodnei; Ungurașul

3.3. PUTERE, LEGITIMITATE ȘI PRETENDENȚĂ. DINAMICA RELAȚIILOR POLITICE, STATUTUL ȘI EVOLUȚIA PRETENDENȚILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI DIN MOLDOVA ÎN TRANSILVANIA

- 3.3.1.** Pretendență și pribegie
- 3.3.2.** Vlad Dracul ca pretendent în Transilvania
- 3.3.3.** Vlad Țepeș ca pretendent și ostateg în Transilvania și Ungaria
- 3.3.4.** Dan III ca pretendent în Transilvania
- 3.3.5.** Basarab cel Bătrân (Laiotă) ca pretendent în Transilvania
- 3.3.6.** Basarab IV Țepeluș ca și pretendent în Transilvania
- 3.3.7.** Vlad Călugărul ca pretendent în Transilvania
- 3.3.8.** Mihnea cel Rău ca pribeg în Ardeal
- 3.3.9.** Mircea III, fiul lui Mihnea cel Rău, ca pretendent în Transilvania
- 3.3.10.** Radu Bădica ca și pretendent în Transilvania
- 3.3.11.** Radu de la Afumați ca pribeg în Transilvania
- 3.3.12.** Petru Rareș ca și pretendent în Transilvania

3.4. RAPORTĂRI POLITICO-MILITARE ȘI DIPLOMAȚIE. INSTRUMENTARUL MAI MULT SAU MAI PUȚIN CUNOSCUT AL RELAȚIILOR

- 3.4.1.** Soli și solii, iscoade și gestionarea informațiilor. Studiu de caz: Diplomația medievală târzie în vremuri de război. Relațiile politico-militare dintre Transilvania, Regatul Ungariei și Țara Românească între anii 1438-1456
- 3.4.2.** Medicii ca intermediari ai relațiilor dintre Țările Române
- 3.4.3.** Jurământul și blestemul ca formule de întărire în documentele ilustrând relațiile politice și economice

IV. ACTA OECONOMICA

4.1. CADRUL GENERAL AL RELAȚIILOR ECONOMICE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎNTRE ANII 1438-1541. ASPECTE CALITATIVE

- 4.1.1.** Relațiile economice ale Transilvaniei cu Țara Românească între anii 1438 -1541
- 4.1.2.** Relațiile economice ale Transilvaniei cu Moldova între anii 1438 -1541

4.2. VĂMILE TRANSILVĂNENE TRANSFRONTALIERE ȘI RELAȚIILE VAMALE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE

V. ACTA ECCLESIASTICA ET CULTURALIS-ARTISTICA

5.1. RAPORTURILE ECLEZIASTICE STABILITE ÎNTRE ORTODOXIE ȘI CATOLICISM ÎN CADRUL RELAȚIILOR DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE (DE LA UNIREA FLORENTINĂ PÂNĂ LA REFORMĂ)

- 5.1.1.** Caracteristici ale raporturilor ortodoxie-catolicism în Transilvania
- 5.1.2.** Influența catolicismului transilvan în Țara Românească și în Moldova
- 5.1.3.** Influența ortodoxiei extracarpatice în Transilvania
- 5.1.4.** Clericii ca intermediari ai raporturilor politice dintre Țările Române

5.2. INTERMEDIARI, INFLUENȚE ȘI OPERE ÎN RELAȚIILE CULTURAL-ARTISTICE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE

5.2.1. Influențe arhitecturale și picturale transilvane în relațiile cu Țara Românească și cu Moldova

5.2.2. Influențe stilistice din Țara Românească și din Moldova în arhitectura și în pictura românească din Transilvania

5.2.3. Arta, circulația și influențele stilistice reciproce în domeniul manuscriselor

5.2.4. Obiecte de podoabă, de cult și de uz casnic vehiculate în cadrul schimburilor comerciale cu metale prețioase dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova

5.2.5. Filigranele hârtiei documentelor ilustrând relațiile dintre Transilvania și Moldova. Studiu de caz: Acte din fondul „Primăria orașului Bistrița” pentru prima jumătate a secolului al XVI-lea, perioada cuprinsă între anii 1500-1541 (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj)

VI. CONSIDERAȚII FINALE

VII. BIBLIOGRAFIE

CUVINTE-CHEIE:

Mijlocul secolelor XV-XVI; perioada 1438-1541; diplomația medievală târzie; Transilvania; Regatul Ungariei; Țara Românească; Moldova; relațiile dintre Țările Române; unitatea medievală românească; legăturile politico-militare; relațiile economice și vamale; relațiile cultural-artistice; legăturile bisericesti; relațiile între bisericile de rit grec și latin; relațiile suzerano-vasalice; raporturile între suzeranitate și suveranitate; lupta (cruciada) anti-otomană și relațiile dintre Țările Române; Creștinătatea Răsăriteană și evoluția sa; feudele ardelene ale domnilor munteni și moldoveni; pretenții la tronurile Sud și Est carpatice adăpostiți în Ardeal; intermediarii diplomatici și culturali; influențele cultural-artistice; etc.

OBIECTUL CERCETĂRII

Obiectul acestei cercetări se întemeiază pe axioma fundamentală a oricărei comunicări interumane, pe faptul că „a exista înseamnă a fi relaționat. Niciun organism nu se poate dezvolta pe termen lung dacă este izolat de celelalte”¹. Tot în aceeași manieră, nicio entitate statală, instituțională, umană, fie ele chiar și cele medievale, nu ar fi putut exista și nu s-ar fi putut dezvolta decât în cadrul raportărilor reciproce, favorabile sau nefavorabile, cu entități relativ similare sau confruntându-se cu altele relativ diferite, între care s-a putut stabili o comunicare autentică sau cel puțin una deficitară. Relaționarea directă medievală s-a transmis posterității ca fiind consemnată la nivelul textual, prin intermediul actelor scrise, până și „oralitatea” fiind descrisă prin mențiunea existenței mesajelor „viva voce” transmise de către soli, precum și a evidenței circulației zvonurilor transcarpatice, așa precum o atestă corespondența diplomatică, prin care mesajele oficiale și neoficiale erau comunicate direct, parte verbal, parte în scris, fiind deopotrivă adaptate prin filtrele nevoilor și valorilor emițătorilor, transmițătorilor și receptorilor. Acest proces complex implica deopotrivă etapele de simplificare-nivelare, selecție-acutizare și asimilare a elementelor necunoscute prin intermediul celor parțial cunoscute², mai ales în domeniul comunicării verbale a mesajelor secrete, fapt care a conturat deopotrivă și posibilitatea ca informațiile remise în acel mod să fie percepute în manieră distorsionată și să împietzeze buna desfășurare a legăturilor diplomatice.

Comunicarea în relațiile dintre Țările Române în perioada medievală s-a desfășurat așadar ca fiind modulată în mod esențial prin intermediari și mai ales prin mijlocirea actelor scrise, prin aceste trăsături vădindu-se a fi o funcție interumană și interstatală deosebit de importantă, universal valabilă pentru oricare epocă istorică. Marea diferență care s-ar putea decela în ceea ce privește relațiile dintre statele românești în Evul Mediu târziu față de diplomația secolelor următoare ar putea fi faptul că această comunicare medievală era mult mai directă și personală, făcând apel mai des la esența umanului și utilizând mai puțin stratagemile diplomatice sofisticate. În același timp, comunicarea medievală dintre Țările Române între mijlocul secolelor XV-XVI era cu mult mai complexă față de cea a secolelor anterioare și aceasta mai ales prin dezvoltarea activității cancelariilor instituțiilor laice și ecleziastice, fapt care a deplasat accentul preocupărilor diplomatice cu precădere pe schimbul de acte scrise, transmise prin intermediul trimișilor speciali sau soliilor mai numeroase.

Deși titlul pe care l-am stabilit pentru această cercetare este unul de tip clasic, nu neapărat cel mai fericit cu putință, urmând tiparele interpretărilor din registrul categoriilor tematice și din cel al „unității medievale românești”, aspecte obiectivate prin sintagma integratoare „Relațiile dintre Țările Române între mijlocul secolelor XV-XVI (1438-1541)”, totuși considerăm că acesta ar mai putea fi completat cu un subtitlu arhetipal, cu forță simbolică, fără însă a reitera viziunea perspectivei istorice asupra confederărilor teritoriale. Astfel, sintagma

¹ Daniel Bounoux, Introducere în științele comunicării, traducere de Violeta Vintilescu, Iași, 2000, p. 27.

² Peter Burke, Istorie și teorie socială, București, 1999, p. 119.

„Sub protecția Coroanei Ungariei” poate demonstra caracterul integrativ al acestor legături politice, economice, cultural-artistice și bisericești, care s-au desfășurat în permanenta aliniere, fie ea și după modelul suzerano-vasalic, a Țării Românești și a Țării Moldovei față de politica Regatului Ungariei și a Voievodatului, iar apoi a Principatului Transilvaniei, chiar și în momentele în care subordonarea față de Imperiul Otoman sau față de Regatul Poloniei au dobândit un temei și un caracter mai puternic. Numim arhetipal subtitlul, deoarece reiterează și reface în plan simbolic, dar într-o altă formă, fenomenul „descălecatului” Țărilor Române extracarpatică, prin intermediul acțiunii unor „eroi întemeietori” din Ardealul aflat pe atunci în componența Regatului Ungariei, în cadrul efortului politico-militar de sorginte transilvană pentru agregarea statală munteană și moldoveană, în care Transilvania a dezvoltat rolul politico-militar important de factor de coagulare al începuturilor statale românești³, de refacere al unui întreg teritorial antic, al unui spațiu altădată unitar sau tinzând spre unitate, acel „unus mundus”, o unitate deslușită în caracterele fundamentale ale tuturor specificităților vecine⁴, un fenomen complex care se poate denomina prin formula unei unități în diversitate și, deopotrivă, a unor diversități care se pot coagula într-o formă specifică de unitate trans-statală.

Astfel, subtitlul ales ilustrează nu o uniune politică și teritorială în care Țările Române extracarpatică să fi fost înglobate efectiv Regatului Ungariei sau alăturate Ardealului, ci una geopolitică, a vecinătății apropiate, naturală, simbolică, peste care s-a pliat interpretarea perspectivei istorice, care a dat câștig de cauză unei unități confederative de tip „commonwealth”, o conlucrare a statelor vecine, inițiată și vehiculată în jurul nevoii de a se gestiona cât mai bine securitatea politico-militară regională în fața expansiunii turcilor și mai târziu a habsburgilor, de a întreține legături economice substanțiale subsumate nevoii de bunăstare a tuturor părților implicate și de a împărtăși o credință creștină comună, pe care catolicismul maghiar și habsburgic, iar ulterior confesiunile protestante au urmărit să o impună pentru a subordona instituțional și dogmatic ortodoxia mării majorități a populației românești. Istoriografia care abordează unitar evoluția istorică a poporului român este de altfel destul de vastă, dar nu ia suficient în calcul diferențele instituționale și nici particularitățile de toate categoriile pe care le-a putut implica pluralitatea statală medievală românească târzie⁵.

Cu toate acestea, considerăm că a existat o unitate medievală între provinciile istorice românești, un status simbolic al cărui esență nu a fost neapărat nici de factură prenațională, nici subsumat întru totul tipologizărilor relațiilor, cât mai mult de natură energetică subtilă, un „egregor”⁶ al unor legături complexe și fructuoase între cele trei Țări Românești, al cărui direcție a fost căutarea păcii și securității în regiune în manieră creștină, funcționând ca bază a legăturilor politico-militare între statele amenințate de pericolul reprezentat de către Imperiul Otoman, iar mai târziu și de către Imperiul Habsburgic. După anul 1526, această agregare simbolică s-a deteriorat doar parțial, lăsând loc confuziei la nivelul legăturilor politico-militare

³ Șerban Papacostea, „Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică”, în Idem, Geneza statului în Evul Mediu românesc, București, 1999, pp. 15-16, 22, 89; Ștefan Sorin Gorovei, Întemeierea Moldovei, Iași, 1997, pp. 33-71; Victor Spinei, Moldova în secolele XI-XIV, București, 1982, pp. 290-310.

⁴ Joseph Mitsuo Kitagawa, În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii, traducere de Claudia Dumitriu, București, 1994, passim.

⁵ Cesare Alzati, „Reforma” și reforma catolică față în față cu ortodoxia pe pământul românesc în a doua jumătate a secolului al XVI-lea”, în Idem, În inima Europei. Studii de istorie religioasă a spațiului românesc, Ed. Șerban Turcuș, Cluj-Napoca, 1998, p. 140 (studiul integral, la pp. 140-170).

⁶ Omraam Mikhaël Aïvanhov, Egrogorul porumbelului păcii, București, 1991, passim.

între statele românești medievale, fapt care s-a reflectat în acceptarea turcilor ca și parteneri diplomați la fel de viabili ca și oricare alt stat creștin, plus în întreaga evoluție furtunoasă a relațiilor dintre Țările Române până în anul 1541, momentul apariției Principatului Transilvaniei pe scena istoriei. Direcțiile de pace și securitate ale „egregorului” unității s-au materializat pentru scurt timp prin acțiunile de politică externă ale domnului Țării Românești Mihai Viteazul, la cumpăna de trecere între secolele al XVI-lea și al XVII-lea, acțiuni care însă nu au rezistat tocmai pentru că au fost îndeplinite prin forța armelor, iar nu prin puterea diplomației, cea cu adevărat îndreptățită pentru organizarea păcii⁷.

În aceeași ordine de idei, se poate remarca faptul că aceste legături între provinciile istorice românești de dinainte de unirea lui Mihai Viteazul de la 1600 au stat sub semnul unității, dar nu al aceleia progresive, a perspectivei istorice, considerate ca „prenaționale”, ci sub cel al unei firești unități regionale, locale, integrative, ritmate de rânduiala economică și politică medievală târzie, prin forma exterioară a legăturilor suzerano-vasalice⁸, iar apoi premodernă în jurul alianței cu Transilvania ca parte subordonată și integrată patrimoniului politic și simbolic al Coroanei maghiare a Sfântului Ștefan, chiar și după căderea propriu-zisă a Regatului Ungariei din anul 1526 și după începutul ascendenței Imperiului Habsburgic în Ardeal. Acest tip de unitate geopolitică, simbolică, a stat la baza unității premoderne a Țărilor Române, care s-a concretizat pasager prin faptele lui Mihai Viteazul, cel care a intuit nevoia susținerii și legitimării acestui tip de agregare politică și economică, pe care desfășurările istorice ale secolelor trecute îl exersaseră cu prisosință în cadrele interstatale, edificiu care avea la bază unitatea primordială etnică, lingvistică și de credință a tuturor românilor din cele trei „Țări Românești” medievale, care se aflau în pragul de trecere spre premodernitate⁹.

Dincolo de a subscrie neselectiv și necritic la maniera în care problematica unității a fost abordată în cercetările istorice trecute și fără a minimaliza tendința firească de comuniune între entitățile statale, comunitățile, cârmuirile având caracteristici, interese și perspective comune, fie ele și geopolitice, considerăm totuși drept necesară sublinierea unei comunicări regionale, integrative, în sintagma „statele unite ale Coroanei Ungariei”, dezvoltare pe care perioada cuprinsă între mijlocul secolelor XV-XVI a ilustrat-o în mod neîndoielnic. Termenii de „provincii unite”, în raport cu Transilvania sau de „state unite”, în raport cu Țara Românească și cu Moldova, având sensul complex de confederație anti-otomană și de integrare interstatală, reprezintă un arhetip puternic, care se bazează pe preluarea unui termen folosit de către diplomatul George Carew, legatul reginei Angliei, Elisabeth I, pentru a desemna țările vasale ale Coroanei Poloniei cea a Sfântului Václav, în lucrarea sa, intitulată „Relation of the State of Polonia and the United Provinces of that Crown anno 1598”. În această scriere se fac referiri atât la provinciile incluse în Regatul Poloniei, cât și la statele vasale membre ale aceleiași coroane, fapt subliniat și de titulatura domnilor Moldovei, care se numeau pe ei înșiși, în majoritatea cazurilor, doar cu calitatea de „palatinus” sau de „waivoda” în corespondența diplomatică cu suzeranii lor, ca și cum țara pe care o conduceau ar fi fost supusă sau chiar

⁷ Gheorghe I. Brătianu, L'organisation de la paix dans l'histoire universelle, București, 1997, passim.

⁸ Șerban Papacostea, „De la Colomeea la Codrul Cosminului (Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea)”, în Idem, Evul Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale, București, 2001, p. 224.

⁹ Nicolae Bocșan; Ioan Lumperdean; Ioan-Aurel Pop, Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XX), Oradea, 1994, passim.

integrată simbolic regatului vecin, fapt exprimat prin sintagma „membra coronae”¹⁰ sau, mai târziu, prin formularea „communia dominia nostra”¹¹. Ne-am permis să extrapolăm formularea de „provincii unite” tocmai pentru că Transilvania era înglobată până în anul 1526 în Regatul Ungariei, astfel că oricare tip de legături ar fi desfășurat aceasta, n-ar fi făcut altceva decât să înglobeze în acel sistem de relații interstatale și Țările Române extracarpatiche, reunind astfel toate provinciile istorice românești sub egida simbolică a protecției Coroanei Sfântului Ștefan, fapt remarcat mai ales în timpul domniilor regilor Jagielloni în Ungaria și în Polonia. Trebuie deopotrivă subliniată și inegalitatea reală între Transilvania ca provincie a Regatului Ungariei și Țările Române extracarpatiche, ca state de sine stătătoare, pentru a nu cădea în capcana de a situa pe poziții de egalitate politico-juridică cele trei entități statale luate spre cercetare¹².

Cea mai bună abordare a subiectului este așadar analiza detaliată a relațiilor locale, transcarpatiche, încheigate prin legăturile orașelor săsești de frontieră cu domnii, boierii și negustorii din Țara Românească și din Țara Moldovei sau cu conducerea diferitelor orașe extracarpatiche. Perspectiva istorică poate uneori să deformeze realitatea medievală mai ales într-o cercetare anevoioasă, care fluctuează din cauza amploarei subiectului între formula de jos a compendiului și pretenția de sus a sintezei, spectru istoriografic pe care ni l-am asumat în totalitate. Revenind, prin acest tip de confederare se crea o arie de influență subordonată respectivei coroane, ca patrimoniu simbolic și securitar al unei puteri regionale, un fel de coaliție interstatală pentru menținerea ordinii și a echilibrului politic de putere în Centrul și Sud-Estul Europei și mai ales în relațiile cu Imperiul Otoman și cu Imperiul Habsburgic. Aceste interdependențe interstatale au fost cele care au dat de fapt măsura unei matrici complexe a unității trans-statale medievale.

Paradigma „commonwealth”-ului de provincii și de state a fost cultivată în perioada cercetată de Regatele Ungariei și ale Poloniei, fie prin intermediul raporturilor suzerano-vasalice, în restrângere, fie prin cel al acordurilor, convențiilor și tratatelor de pace și de alianță de pe poziții de reciprocitate, în dezvoltare și specializare, având în vedere faptul că statele urmăreau prin confederare în special gestionarea problemei turcești, iar în general încercau prin toate mijloacele menținerea unui „statu quo” favorabil politicii lor externe. Toate aceste evoluții se desfășurau mai ales în condițiile în care pentru perioada analizată securizarea regiunii s-a transformat, mai ales după cucerirea orașului Constantinopol de către puterea turcească (29 mai 1453), în principalul obiectiv al politicii externe a statelor din Centrul și Sud-Estul Europei. În dimensiunea teologiei politice, această paradigmă a „bunăstării comune” s-a asociat conceptului de „stat divin” catolic, apostolic, ierarhic, transgresând frontierele interstatale pentru a construi o „cetate a oamenilor” coordonată de Sfântul Scaun, oglindire imperfectă, dar aspirând teoretic la o simbioză cu ceea ce Sfântul Augustin numea „cetatea lui Dumnezeu”¹³. Modelul catolic, acel „pax Christiana”, ca formă de integrare

¹⁰ Victor Eskenasy, „Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval”, în Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în istorie, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, pp. 439-440.

¹¹ Nicolae Iorga, „Relații între români și poloni în epoca omagiului și după”, în Idem, Studii asupra Evului Mediu românesc, ediție Șerban Papacostea, București, 1984, p. 317.

¹² Adrian Andrei Rusu, „Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi”, în Analele Putnei, I, 2005, 2, p. 92 (întregul studiu, la pp. 91-122).

¹³ Alexandra Pârvan, „Sfântul Augustin și controversile moderne asupra ordinii și liberului arbitru”, în Studia Mediaevalia, ediție Alin-Sebastian Tat, Cluj-Napoca - Târgu Lăpuș, 2005, pp. 96-119.

interstatală, era astfel diferit față de modelul „commonwealth”-ului bizantin și post-bizantin de state creștine, reprezentat de „pax Byzantina”, bazat pe ortodoxie ca sistem organic, ca și comunitate politico-religioasă denumită prin termenul de „politeuma”¹⁴, agregare în care fiecare provincie și stat membru trebuia să poarte responsabilitatea pentru greșelile din interiorul colectivității interstatale¹⁵. Tiparul catolic se aseamăna totuși cu confederarea bizantină prin tipologia raporturilor cu autoritatea seculară și cu centrul de conducere ecleziastică, iar dacă nu prin forma, dar măcar prin conținutul și semnificația generală a legăturilor stabilite între instituțiile implicate¹⁶.

Despre relațiile dintre Țările Române între mijlocul secolelor XV-XVI (1438-1541) s-au scris destul de multe lucrări și studii de specialitate, tocmai pentru că au fost și încă reprezintă o temă relativ generoasă de cercetat pentru Evul Mediu târziu, care, prin toate tipologizările politico-militare, economice, cultural-artistice și bisericești pe care le-a implicat, ne-au pus în postura de a ne dezvolta o cunoaștere relativ temeinică a întregii societăți medievale românești, a istoriei regatelor și imperiilor vecine, precum și a legăturilor între provinciile și statele românești, toate aflate în strânsă conexiune cu desfășurările evenimentțiale petrecute pe plan extern european, mai ales în Centrul și în Sud-Estul Europei și nu numai. Ceea ce am încercat prin această cercetare este să realizăm ilustrarea obiectului și circumscrierea lui în limitele unei analize și sinteze care prin generalitatea lor se învecinează cu însăși existența omului medieval ca identitate în manifestările sale în raporturile cu alteritatea, iar prin particularitățile lor se apropie de analiza relațiilor între instituții, state, culturi și civilizații, într-un loc comun simbiotic românesc, maghiar și săsesc, iar, pe un plan superior, de confluență, influență și aculturație între înrâuririle orientale și cele occidental-europene în spațiul Sud-Est european al Țărilor Române.

De-a lungul unei cercetări pe parcursul a mai multor ani de zile, ne-am propus și am reușit să adunăm și să prelucrăm surse istorice numeroase care să acopere o gamă largă de relații, pornind de la cele economice și politico-militare până la cele cultural-artistice și bisericești, dar o asemenea investigare a depășit atât timpul limitat destinat cercetării, la fel precum a depășit și spațiul relativ bine circumscris al unei simple investigații în vederea elaborării unei teze de doctorat. Am pornit la drum cu mult elan spre o explorare imensă, a unei teme destul de vaste din punct de vedere informațional, dar roadele pe care le-am cules din „pomul cunoașterii” au fost încă necoapte, pentru că nu am avut experiența necesară unei cercetări aprofundate a relațiilor dintre oameni, instituții, culturi și civilizații, cuprinzând o perioadă atât de vastă de timp și abordând toate tipologizările din perspectiva relațiilor dintre Țările Române, înțelegând prin acestea Transilvania voievodală, adică doar spațiul intracarpatic, Țara Românească și Țara Moldovei. O asemenea sinteză amplă ar fi avut de câștigat dacă ar fi fost dublată și de o analiză echilibrată și în detaliu a tuturor aspectelor

¹⁴ Dimitri Obolenski, Un commonwealth medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500-1453, București, 2002, pp. 10-11.

¹⁵ Istoricul sublinia, preluând tezele lui Eusebiu din Cezareea, că „basileia” sau „monarchia” erau o reflecție a cosmosului, după cum basileul era mimesis-ul și „hyparchos”-ul (regentul) „Marelui Basileus”, reprezentat de către Dumnezeu. Ordinea terestră imita așadar ordinea divină, cosmică, la fel precum era și în gândirea Sfântului Augustin despre „cetatea oamenilor” și „cetatea lui Dumnezeu”. Cf. Stelian Brezeanu, „Ideea imperială bizantină și universul politic medieval european”, în Studii și Articole de Istorie, LIX, 1992, pp. 8-9 (întregul articol, la pp. 7-13).

¹⁶ Ion Chiciudean, Bogdan-Alexandru Halic, Imagologie. Imagologie istorică, București, 2003, passim.

vizate, dar acest demers ar fi avut cu siguranță nevoie de mult mai mult timp și de pătrunderea unei cantități mult mai mari de izvoare istorice interne și externe, unele probabil inedite. Spre exemplu, subcapitolele legate de feudele transilvane ale domnilor Țării Românești și ai Moldovei ar fi fost mult mai valoros concepute dacă am fi studiat și realitățile istorice de la nivelul satelor care le compuneau, dar atunci ar fi trebuit să fi detaliat în mod corespunzător și celelalte secțiuni, despre celelalte tipologizări ale legăturilor dintre Țările Române, ceea ce ar fi mărit considerabil volumul paginilor și ar fi condus la o lucrare mult mai amplă decât ar fi trebuit să fie în mod normal. Astfel, răspunzând tuturor nevoilor sintezei, am pus pe un plan secund analiza istorică, dar am contrabalansat acest neajuns prin încercarea de a realiza o „sinteză-mozaic”, în care să fie abordate și analizate aspectele specifice ale fiecărei tipologizări, pentru a individua elementele mărunte, dimensiunea umană a relațiilor, părțile care realizează de multe ori coloritul și frumusețea a tot ceea ce se poate numi, în maniera descrisă de către istoricul Nicolae Iorga, prin sintagma „marea istorie” prin intermediul „celor mici”.

Delimitarea cronologică a acestei cercetări este una deosebit de amplă, între mijlocul secolelor XV-XVI, dar am considerat necesară și o circumscriere temporală mai exactă a perioadei în care am ales a ilustra, analiza și sintetiza relațiile dintre Țările Române. În acest sens, am stabilit ca și repere anul 1438, când Iancu de Hunedoara a preluat funcția de ban de Severin, moment marcat de multiple semnificații în cadrul luptei antiotomane și anul 1541, atunci când Transilvania a devenit principat autonom sub suzeranitatea turcească. Întreaga perioadă este străbătută de un fir roșu, stând sub semnul amenințării politico-militare a turcilor și a încercărilor de coalizare ale statelor creștine din zona Centrului și mai ales din cea a Sud-Estului Europei împotriva Imperiului Otoman, direcții în care trebuie plasate și cercetate și legăturile dintre Țările Române. Am ales a prezenta relațiile dintre Țările Române, incluzând Transilvania voievodală între acestea, deși până la bătălia de la Mohács (1526) Ardealul făcea parte din Regatul Ungariei, deoarece această provincie istorică se poate considera ca fiind tot o „Țară Românească”. Aceasta în primul rând din punct de vedere demografic, pentru că majoritatea populației Transilvaniei era de origine română; la fel din punct de vedere economic, dacă se iau în considerare numai domeniile miniere și salinifere din Ardeal; precum și politic, dacă se aduc în discuție doar autonomiile românești, dintre care am studiat cu precădere pe cele din Țara Hațegului, Țara Făgărașului și Valea Rodnei, de unde provin și cele mai multe dintre ilustrările la care am apelat de-a lungul materializării acestei cercetări. În contextul circumscrierii geopolitice a Transilvaniei voievodale, am ales exemplificarea doar a aspectelor legate de Transilvania intracarpatică, a celor șapte comitate și mai puțin a Banatului, Părților Vestice și Maramureșului, deoarece altfel am fi extins conexiunile în mod nepermis, fără a mai putea controla în mod real informațiile și cu atât mai puțin corelarea, analizarea critică și sintetizarea lor. Principalii gestionari ai acestor contacte de graniță și cu precădere ai raporturilor politico-militare și economice dintre Țările Române au fost sașii din orașele Sibiu, Brașov și Bistrița, „Universitas Saxonum” ca și comunitate de frontieră, cu înfloritoare centre politice, comerciale și economice aflate în vecinătatea imediată a Țărilor Române extracarpatică și care s-a extins mai ales din punct de vedere economic și la Sud și Est de Munții Carpați prin menținerea bunelor legături cu mediile transalpine, în limitele dictate de factorii politici.

Cuprinsul lucrării încearcă să valorifice metodele clasice ale abordării acestui gen de subiect, deopotrivă cu cele moderne, având o secțiune de introducere, cuprinzând motivația

alegerii obiectului de cercetat, caracterizarea istoriografiei și surselor pe de o parte, a metodelor și a noilor direcții de cercetare pe care această contribuție intenționează să le deschidă, pe de altă parte. Introducerea conferă validitate demersului și deschide perspectivele istoriografice și sursologice pentru o cercetare care se poate denumi prin sintagma de a fi „fără sfârșit”, adică mereu îmbogățită prin găsirea unor noi documente, noi valențe și interpretări ale izvoarelor istorice cunoscute și ale istoriografiei aferente lor, dar niciodată încheiată întru totul. Secțiunea de relații interstatale în Centrul și Sud-Estul Europei încearcă să jaloneze natura, structura și liniile de evoluție ale raportărilor reciproce în cadrul Creștinătății Orientale amenințată de pericolul turcesc, cercetare particularizată prin studiul relațiilor politico-militare moldo-polone între anii 1438 și 1499, cu unele referiri până în anul 1541, din punctul de vedere al încheierii și menținerii legăturilor suzerano-vasalice și al suveranității medievale a conducătorilor și a statelor feudale târzii.

După această circumscrisere a obiectului de cercetat, am orientat analiza din punct de vedere tipologic asupra tuturor categoriilor de relații dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova, din punct de vedere politico-militar, economic, cultural-artistic și bisericesc, sintetizând informațiile în trei mari secțiuni având ca și subdiviziuni aspecte mai puțin frecventate de istoriografia temei sau cel puțin care nu au fost abordate în această formă și nu neapărat din punctul de vedere al relațiilor dintre Țările Române ca și perspectivă specială, așa după cum se poate remarca în cadrul structurării detaliate a cuprinsului. Având în vedere amploarea subiectului de cercetat, pe care cu siguranță că doar un întreg colectiv de istorici cu experiență l-ar fi putut analiza și integra în toate subîntinderile sale informaționale, temporale și spațiale, respectiv cantitative și calitative, considerăm cuprinsul drept o structură detaliată și complexă a unei viitoare cercetări, mult mai aprofundate decât cea de față, având speranța că cercetătorii trecutului, care se vor mai apleca asupra temei, vor găsi sugestii utile și puncte de plecare pentru a demara căutarea unor noi surse inedite și pentru aprofundarea de pe poziții superioare de conștiință a acestui subiect deosebit de amplu pentru Evul Mediu târziu.

În cadrul acestor secțiuni am abordat informațiile atât sintetic în cadrele generale ale desfășurării relațiilor, cât și analitic, prin aspecte speciale și studii de caz ilustrând respectivele problematice. Spre exemplu, relațiilor politico-militare caracterizate la modul general, le-am adăugat componenta caracterizării principalilor pretendenți politici la tronurile transalpine adăpostiți în Ardeal, precum și o analiză detaliată a feudelor pe care domnii și boierii munteni și moldoveni le-au dobândit în Transilvania, de la autoritățile ardelene și maghiare. De asemenea, am abordat aspecte mai puțin cunoscute legate de soli și de gestionarea informațiilor, de medici ca și intermediari ai relațiilor, precum și o caracterizare a formulelor de întărire ale documentelor ilustrând aceste raporturi, formule reprezentate de jurământ și de blestem ca mijloace pentru asigurarea unei mai mari credibilități diplomatice în actele scrise. Legat de relațiile economice, caracterizării lor generale i-am adăugat și componenta legăturilor vamale între Țările Române, alături de o caracterizare a sistemului vamal transilvan transfrontalier, prin intermediul căruia s-au desfășurat schimburile comerciale transcarpatice. Legăturile bisericești și cultural-artistice le-am cercetat prin paradigma intermediarilor și influențelor reciproce, atât cele ardelene în mediile extracarpatiche, cât și cele muntene și moldovene în Transilvania, la care am detaliat și cu o analiză a clericilor ca și diplomați, de pe o parte, a manuscriselor, circulației obiectelor de podoabă și o analiză pertinentă a filigranelor documentelor ilustrând relațiile Transilvaniei cu Moldova, pe de altă parte. În această manieră, am reușit să îmbinăm relativ armonios metoda sintezei cu cea a analizei și a studiilor de caz.

Concluziile sau considerațiile finale aduc precizări necesare asupra felului în care a fost abordat obiectul cercetării, despre maniera în care acesta merită să fie examinat și analizat în continuare, dincolo de paradigma unității, dar nu negând-o întru totul în esența sa, mai ales că această idee a dominat vreme îndelungată viziunile moderne și contemporane asupra relațiilor dintre Țările Române, între care se include și Transilvania voievodală. Întreaga perioadă a fost situată sub semnul amenințării otomane, sentiment insecuritar în fața căruia era necesară o solidarizare regională, în care Transilvania, Țara Românească și Moldova au fost pilonii principali ai coalizărilor „state-tampon” și, deopotrivă, factori insecuritari ai unei greu de atins, dar mult dorite „pax Christiana”, aflate în conflict cu „pax Ottomanica”. Secțiunea de bibliografie încearcă să inventarieze cât mai multe fonduri de documente arhivistice, izvoare editate, precum și o bogată istoriografie generală și specială ilustrând direct, indirect sau doar tangențial subiectul generos care este reprezentat de relațiile dintre Țările Române între mijlocul secolelor XV-XVI, în speranța că o asemenea detaliere le va putea fi utilă și altor istorici care vor mai aborda în viitor obiectul cercetării de pe o treaptă superioară de interpretare și de analiză, mult mai temeinice decât cele pe care noi le-am putut oferi prin această lucrare.

Am încercat să nu cădem în capcana de a relua neselectiv și necritic o istoriografie imensă pentru perioada Evului Mediu, deși oricine poate recunoaște că „marile descoperiri” documentare care ilustrează direct tema, cel puțin cele din spațiul românesc, s-au editat deja, iar lucrările de cercetare care abordează subiectul sunt suficient de numeroase și valoroase, dar destul de disipate în peisajul istoriografiei românești, săsești, maghiare și nu numai. Am restituit în paginile acestei lucrări grupaje de subiecte care presupun în abordarea lor patru mari categorii de contribuții: cele de sinteză, de factură monografică, cele tematice și studiile de caz, în contextul tipologizărilor clasice, deja subliniate și mereu necesare cercetării, ale relațiilor dintre Țările Române medievale, pe palierele structurale ale domeniilor politico-militar, economic, cultural-artistic și bisericesc.

Această lucrare de cercetare își propune să caute să răspundă la o întrebare firească pe care oricare persoană preocupată de istoria românilor și-ar pune-o, aceea legată de ce anume s-ar mai putea scrie despre un subiect destul de frecventat și cunoscut și până unde se mai poate merge cu interpretarea legată de diferitele categorii de relații dintre Țările Române. Acest răspuns este extrem de dificil de oferit în condițiile în care reluarea informațiilor anterioare poate umbri bruma de contribuție personală pe care un istoric încercând să cerceteze acest gen de subiect o poate aduce în mod real. Având în vedere faptul că nu am putut avea decât un acces limitat și indirect la cercetarea posibilelor surse inedite din interiorul și mai ales din exteriorul țării, acest răspuns este cu atât mai greu de oferit. Tot ceea ce putem oferi este o cercetare care oscilează în spectrul istoriografic dintre formula compendiului și cea a sintezei, o nouă abordare a relațiilor dintre Țările Române, la nivelul actual al cunoașterii istorice. Pornind de la aserțiunea poetului Mihai Eminescu, că „toate-s vechi și nouă toate”, purcedem cu încrederea că Bunul Dumnezeu ne va lumina totuși mintea și ne va călăuzi pașii istoriografici în căutarea unei rezolvări favorabile a acestui obiect de cercetat, dezlegare care să ne fie utilă măcar nouă, dacă nu cumva și celor care vor mai studia această temă în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat.